

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФОМІЧОВА ВАЛЕРІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 81'1'366'443: [811.161.2+811.161.1+811.111

**ПРИЧИНИ АМОРФІЗАЦІЙНИХ ЗМІН
У МОВАХ РІЗНИХ ТИПІВ**

10.02.15 – загальне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Дубова Олена Анатоліївна,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова,
професор кафедри прикладної лінгвістики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Глуценко Володимир Андрійович,
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології;

кандидат філологічних наук, доцент
Пальчевська Олександра Святославівна,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності,
доцент кафедри технічного перекладу.

Захист відбудеться «30» червня 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65045, м. Одеса, вул. Єврейська, 25.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «29» травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Дружина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Розвідки з еволюції морфологічної системи мов у межах загального мовознавства ведуться доволі давно, однак не втрачають своєї актуальності. Дослідженням граматичної будови мов та тенденцій до її змін займалися видатні лінгвісти різного часу: А. і Ф. Шлегелі, В. Гумбольдт, А. Шлейхер, Г. Габеленц, Е. Сепір, О. Єсперсен, Е. Бенвеніст, В. Матезіус, Т. Мілевський, Дж. Грінберг, В. Скалічка, В. О. Виноградов, М. А. Журинська, О. О. Реформатський, Г. П. Мельников, В. М. Ярцева, В. М. Солнцев, В. М. Алпатов, Н. Б. Мечковська та ін. Праці цих учених складають теоретичну базу для вивчення причин мовних змін, зокрема аморфізаційних. Дослідження характеру та причин аморфізаційних змін у системі української, російської та англійської мов здійснювалося на основі праць із теоретичної граматики та історико-типологічних розвідок М. А. Жовтобрюха, О. К. Безпояско, В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, О. А. Дубової, А. П. Загнітка (української мови); В. В. Виноградова, К. В. Горшковой, О. С. Кубрякової, Н. Ю. Шведової, В. В. Іванова, М. В. Панова (російської мови); О. І. Смирницького, Н. М. Амосової, Б. О. Ільша, М. Я. Блоха, В. Д. Аракіна, Т. Байнона, У. Гарберта, Р. Гога, М. Тауненда (англійської мови) та ін.

У термінах сучасної морфологічної класифікації всі мови кваліфікують за тим типом у мові (типологічною властивістю мови), що є найпоширенішим у досліджуваній мові (домінантним типом у мові). Під терміном *тип у мові* розуміємо певні системно пов'язані типологічні властивості мовної структури. Під терміном *тип мови* – загальну типологічну кваліфікацію мови, яка визначається за домінантним для досліджуваної мови типом у мові (Б. А. Успенський, В. О. Виноградов, В. А. Родіонов).

У кожній мові поєднуються домінантний тип у мові та не домінантні (периферійні) типи в мові (наприклад: для англійської домінантним типом у мові є аналітизм, периферійними – аморфізм і синтетизм). Залежно від типологічних змін, які відбуваються в мові (наприклад: рух від синтетизму до аналітизму, як в англійській мові), може змінюватися співвідношення між типами в мові, а відтак і тип мови.

Актуальність дослідження. Сучасна лінгвістика, однією зі специфічних рис якої є експланаторність, прагне виявити причини еволюційних змін, у тому числі граматичних, у мовах світу. Актуальність теми полягає в необхідності виявити і систематизувати спільні закономірності аморфізаційних змін у мовах, для яких аморфізм не є домінантним типом у мові, та пояснити причини, які викликають ці зміни в синтетичних та аналітичних мовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Чорноморського національного університету імені Петра Могили з теми «Статика і динаміка в розвитку у слов'янських і германських мовах» (номер державної реєстрації – 0114U004602). Автором досліджувалися причини аморфізаційних змін у слов'янських (українській і російській) та германській (англійській) мовах. Тема дисертації затверджена вченою радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили (протокол від 16.12.2010 р. № 5).

Згідно з визначеною актуальністю теми **мета** дослідження полягає у встановленні причин аморфізаційних змін у мовах різних типів. Досягнення цієї мети забезпечується виконанням таких **завдань**:

- 1) встановити співвідношення аморфізму з іншими структурно-типологічними властивостями (синтетизмом і аналітизмом);
- 2) уточнити поняття *аморфізм* та визначити різнорівневі рефлекси аморфізму;
- 3) удосконалити методику ідентифікації аморфізаційних змін;
- 4) ідентифікувати вияви аморфізму в синтетичних українській, російській та аналітичній англійській мовах і з'ясувати причини аморфізаційних змін у цих мовах;
- 5) з'ясувати, які з визначених причин аморфізаційних змін є спільними, які – специфічними.

Об'єкт дослідження – аморфізм у мовах різних типів, співвідношення периферійного аморфного типу в мові та домінантного типу в мові.

Предмет дослідження – аморфізаційні зміни в синтетичних (на матеріалі української та російської мов) та аналітичних (на матеріалі англійської мови) мовах.

Джерельною базою дослідження є граматики української, російської та англійської мов, а також лексикографічні видання (орфографічні, тлумачні, інверсійні, етимологічні словники, словники іншомовних слів). У граматиках міститься загальна інформація про характер формотворення кожної з аналізованих мов. На основі цієї інформації можна ідентифікувати та дослідити аморфізаційні зміни в системах різних частин мови. Матеріалом дослідження в цій праці є аморфізаційні зміни в іменниковій, прикметниковій та дієслівній системах синтетичних української та російської та аналітичної англійської мов. Якщо аморфізаційні зміни відбуваються з конкретними одиницями, то для ідентифікації та аналізу цих номінативних одиниць використовуються лексикографічні видання.

Мета, завдання, об'єкт і предмет дисертаційної праці зумовили вибір таких **лінгвістичних методів** дослідження: *описовий метод* застосовано для опису типологічних властивостей (синтетизму та аналітизму) з метою виявлення співвідношення між аморфізмом та іншими типами в мові, для уточнення поняття аморфізму, ідентифікації виявів аморфізму в синтетичних і аналітичних мовах, встановлення причин мовних змін та подальшого виявлення еволюційних аморфізаційних змін у досліджуваних мовах; *структурний метод* – для виявлення ознак аморфізму та його рефлексів на різних рівнях мовної структури, визначення різнорівневих рефлексів аморфізму та інших типів у мові та вдосконалення методики ідентифікації аморфізаційних змін; *контрастивний метод* – для встановлення аморфізаційних змін і їх причин у синтетичних українській і російській мовах та аналітичній англійській мові та виявлення спільних і специфічних причин аморфізаційних змін.

Наукова новизна визначається тим, що в дисертаційному дослідженні *вперше* встановлено та систематизовано причини аморфізаційних змін у мовах різних типів (синтетичних та аналітичній мовах); уточнено поняття аморфізму в результаті доопрацювання загальної системи типів у мові фрагментарної морфологічної класифікації мов. *Уперше* диференційовано вияви і рефлекси аморфізму та ізоляції на всіх мовних рівнях; удосконалено методику дослідження аморфізаційних змін у мовах різних типів; побудовано алгоритм ідентифікації виявів аморфізму в мовах з

домінантним синтетичним або аналітичним типом у мові. На основі визначених спільних та специфічних причин *уперше* було здійснено спробу встановити характер впливу аморфізаційних змін на структурно-типологічний тип досліджуваних мов.

Теоретична цінність дисертації полягає у створенні теоретичної та методологічної бази дослідження виявів аморфізму та причин аморфізаційних змін у мовах різних типів для визначення закономірностей еволюційно-типологічних змін у мові.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в компаративних і контрастивних дослідженнях з морфології, у лінгвістичній прогностиці, що пов'язано з перспективою розв'язання проблеми виявлення закономірностей зміни загальної структурно-типологічної кваліфікації мов. Отримані наукові результати дослідження можуть бути використані у вищих навчальних закладах для викладання таких розділів загального мовознавства: «Граматична система мови», «Класифікації мов світу», «Лінгвістична типологія»; дисциплін «Сучасна українська мова», «Граматика сучасної англійської мови», а також «Типологія граматики англійської та української мов», «Типологія граматики української і російської мов».

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було висвітлено в доповідях на семи всеукраїнських та чотирьох міжнародних наукових конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське мовознавство: теоретичні та прикладні проблеми» (м. Кіровоград, 2011); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Могилянські читання» (м. Миколаїв, 2011, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне українознавство: здобутки і перспективи» (м. Київ, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Тенденції розвитку та функціонування слов'янських та германських мов» (м. Миколаїв, 2013, 2014, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум: стратегії України в геополітичному просторі» (м. Ялта, 2011, 2013); Міжнародній науковій конференції «Семантика мови і тексту» (м. Івано-Франківськ, 2012); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Граматичні читання – VII» (м. Донецьк, 2013), а також науково-методичних семінарах кафедри української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено у восьми публікаціях, одну з яких надруковано в зарубіжному науковому виданні (Німеччина), чотири – опубліковані у фахових виданнях, визначених МОН України, одну – у фаховому виданні, яке пройшло міжнародну реєстрацію і включене до науково-метричних баз даних. Решта – це тези доповідей, виголошених на міжнародних конференціях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, списку використаної літератури (209 позицій) і чотирьох додатків (8 сторінок). Повний обсяг роботи становить 200 сторінок, з них 171 сторінка основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету, визначено завдання роботи, об'єкт і предмет дослідження,

здійснено опис матеріалу та визначено методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну цінність одержаних результатів, наведено відомості про їхню апробацію, структуру та обсяг дисертаційної праці.

У першому розділі «Теоретичні і методологічні засади дослідження причин аморфізації» було встановлено співвідношення аморфізму з іншими типологічними властивостями та відредаговано визначення аморфного типу в мові, удосконалено методикку ідентифікації аморфізаційних змін у мовах різних типів.

У результаті аналізу праць різних учених (А. і Ф. Шлегелів, В. Гумбольдта, Е. Сепіра, Дж. Грінберга, В. М. Солнцева, О. А. Дубової та ін.) у роботі було обрано концепцію структурно-типологічної морфологічної класифікації, в основу якої покладено такий критерій, як структурно-семантичні ознаки одиниць морфологічного рівня: наявність/відсутність структурно-семантичного варіювання (формотворення) і структурні особливості творення таких варіантів. Встановлено, що аморфізм протиставляється іншим типам у мові як такий, що характеризується відсутністю формотворення. Аналітизм і синтетизм виділяються як типи в мові, що характеризуються наявністю формотворення, протиставляються за розташуванням формативів (дистантним або компактним) відносно носія основного лексичного значення у формальній структурі номінативної одиниці. Фузія та аглютинація кваліфікуються як підтипи синтетичного типу в мові, виділені на основі (1) наявності/відсутності морфонологічних змін на морфемному шві та (2) визначення кількості значень, які виражає форматив (моносемія, синтетосемія формативів) (О. А. Дубова, В. Comrie, В. Croft).

Вказано чіткі фактори розрізнення понять аморфізму та ізоляції. Ці дві типологічні властивості характеризуються відсутністю формотворення в номінативних одиницях мови і протиставляються за наявністю/відсутністю морфемного поділу лексичних одиниць. Визначено, що ізоляція є частковим випадком аморфізму, оскільки аморфні одиниці, в яких відсутнє формотворення (морфологічне структурно-семантичне варіювання), можуть бути як морфемно подільними, так і неподільними, і лише ізоляція за обов'язкової відсутності формотворення передбачає морфемну неподільність.

Основними різнорівневими рефlekсами власне аморфізму визначено такі:

- граматичну значущість просодичних засобів на фонетико-фонологічному рівні;
- поширену конверсію на морфемно-дериваційному рівні (англ. *phone* «телефон» (імен.) і «телефонувати» (дієсл.); *shoulder* «плече» (імен.) і «вдарити в плече» (дієсл.); укр. *хакі* і рос. *хаки* «сірувато-зелений з коричневим відтінком» (прикм.) і «тканина або одяг такого кольору» (імен.) та ін.);
- нечітку частиномовну диференціацію (англ. *book, call, work* – іменники або дієслова, *bronze, wall* – іменники або прикметники; укр. *бордо, хакі*, рос. *банту, декольте* – іменники або прикметники та ін.) на морфологічному рівні;
- актуалізацію частиномовної належності в контексті та визначну роль порядку слів (укр. *сукня беж* (прикм.), *беж* (субст. імен.) *тобі пасує*; рос. *мова майя* (прикм.), *представники банту* (імен.); англ. *Green* (імен.) *waters* (дієсл.) *flowers* (імен.) на синтаксичному рівні.

Після визначення поняттєвих засад для дослідження аморфізаційних змін було з'ясовано низку методологічних питань. У роботі досліджується лише матеріал, що відбиває специфіку саме формотворення. З'ясовано терміни, які можна застосувати

для дослідження аморфізаційних змін. *Аморфізація* – це процес, за якого мова набуває ознак аморфізму. Якщо аморфізуються окремі номінативні одиниці, то спостерігається *аморфізація лексеми* (наприклад: невідмінювані іменники української та російської мов). Якщо аморфізується система певної частини мови, то спостерігається *аморфізація системи* (наприклад: субстантивної системи англійської мови). Цей тип аморфізації може призвести до повної втрати формотворення (наприклад: ад’єктивної системи англійської мови), тоді можна казати про *повну аморфізацію*, або до редукації форм, *неповної* або *часткової аморфізації* (наприклад, відмінкової парадигми англійського іменника). З аморфізацією пов’язаний термін *аморфізаційні зміни*, який охоплює всі діахронічні та сучасні процеси аморфізації, виявлені в досліджуваних мовах.

Для ідентифікації аморфізаційних змін у мовах різних типів було розроблено алгоритм. Результати ідентифікації виявів аморфізму в синтетичних *українській (УМ)* і *російській (РМ)* мовах та аналітичній *англійській мові (АМ)* відповідно до розробленого алгоритму виявлення аморфізаційних змін у мовах різних типів виявилися такими:

1) на етапі 1 було з’ясовано, чи наявна в аналізованій частини мови парадигма форм, було визначено, що змінюваними частинами мови для УМ, РМ, АМ є іменник, дієслово, займенник, для УМ, РМ – прикметник, числівник; незмінюваними частинами мови для АМ є прикметник, числівник і прислівник, для УМ, РМ – прислівник;

2) на етапах 2 і 3, де досліджується характер *змінюваності (етап 2)* і *незмінюваності (етап 3)* частин мови, було виявлено частини мови з непослідовним формотворенням, у якому виявляється набуття ознак аморфізму, які становлять матеріал дослідження: іменник (незмінювані іменники УМ і РМ; іменник АМ), прикметник (незмінювані прикметники УМ і РМ; ад’єктивна система УМ, РМ, АМ), дієслово (інфінітив УМ, РМ, АМ; дієприслівник УМ, РМ; дієслівне формотворення);

3) на етапі 4, де з’ясовується, чи відбувається поповнення складу частин мови за рахунок транспозиції, за якої транспонована одиниця втрачає первинний змінюваний характер, було додано такий матеріал дослідження: прислівники УМ, РМ, АМ, утворені від змінюваних частин мови шляхом морфологічної адвербіалізації.

Обґрунтування теоретичних і методологічних засад дослідження причин аморфізаційних змін, представлене вище, уможливило перехід безпосередньо до ідентифікації аморфізаційних змін у досліджуваних мовах та встановлення причин цих змін у наступних розділах.

Другий розділ «Причини аморфізаційних змін у синтетичних українській і російській мовах» присвячено дослідженню аморфізаційних змін у синтетичних українській і російській мовах та визначенню причин цих змін.

Для встановлення причин аморфізаційних змін у субстантивній системі було використано термін О. А. Дубової *формомодель*, що виявляється в такій формулі

$$\left[\frac{\text{лексичнезначення}}{\text{тип основи}} + \frac{\text{морфологічнезначення}}{\text{форматив}} \right].$$

Формомоделі називного відмінка однини сучасної української мови репрезентовані в такому переліку: $\left[(\text{субстантивнаосноважін. р.}) + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-a} \right];$

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.чол.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-a} \end{array} \right]; \quad \left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.чол.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-(\text{нульова флексія})} \end{array} \right];$$

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.сер.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-o} \end{array} \right]; \quad \left[\begin{array}{l} \frac{\text{(назви осіб)}}{\text{(субст.осн.чол.р.)}} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-o} \end{array} \right];$$

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.сер.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-e} \end{array} \right]; \quad \left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.сер.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-a} \end{array} \right];$$

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.жін.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-(\text{нульова флексія})} \end{array} \right].$$

Формоделі називного відмінка однини сучасної російської мови виявляються в такому переліку:

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.чол.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-a} \end{array} \right]; \quad \left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.чол.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-(\text{нульове закінчення})} \end{array} \right];$$

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.сер.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-o} \end{array} \right]; \quad \left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.сер.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-e} \end{array} \right];$$

$$\left[\begin{array}{l} \text{(субст.осн.жін.р.)} + \frac{\text{наз.відм.,одн.}}{-(\text{нульове закінчення})} \end{array} \right].$$

Згідно з відповідністю/невідповідністю цим формоделям усі невідмінювані іменники сучасних української і російської мов можна поділити на *абсолютно незмінювані (аморфні)* і *потенційно змінювані*. Незмінювані іменники не відповідають наявним формоделям називного відмінка, тому характеризуються відсутністю формотворення. Потенційно змінювані іменники – це іменники, які за нормою невідмінювані, однак можна встановити аналогію ознак цих іменників з наявними в українській або російській мові субстантивними формоделями називного відмінка, а отже, потенційно такі іменники можуть набути формотворення.

Основною причиною субстантивних аморфізаційних змін в українській і російській мовах є невідповідність незмінюваних іменників субстантивним формоделям називного відмінка сучасних української та російської мов. Ця причина зумовлює відсутність формотворення більшості невідмінюваних іменників цих мов. До абсолютно незмінюваних (аморфних) іменників (*N*) належать:

– $N_{\text{сер.р.}}$ з кінцевим голосним *-o*, якому передують в УМ м'які приголосні або приголосні *дз, дж, ж, ј, п, ц, ч* (*банджо, депо*), у РМ – палаталізовані приголосні та *ж, п, ф, ш* (*банджо, кашпо, гестапо, Репино*);

– $N_{\text{сер.р.}}$ з кінцевим наголошеним *-e*, якщо йому в УМ передують приголосний, окрім *ц, ч* (*драже, есе, желе, купе, портмоне, карате*), у РМ – всі *N* (*дефиле, клише, пенсне, реле, филе, фойе, шоссе*);

– $N_{\text{сер.р.}}$ з кінцевим ненаголошеним *-e*, якому в УМ передують приголосний, окрім *л, р, ц, ч*, у РМ – окрім *ж, ј, л', р', ц, ч, ш'* (наприклад: *караоке*);

– іншомовні $N_{\text{жін.р.}}$ УМ і РМ з кінцевим *-e* (*цече, бере, Рене*) або $N_{\text{чол.р.}}$ (укр. *шансоньє*; рос. *камикадзе, шевальє*);

- $N_{сер.р.}$ УМ з кінцевим наголошеним *-а*, якому передують твердий приголосний, та $N_{сер.р.}$ РМ з кінцевим *-а* (*бра, па*);
- $N_{чол.р.}$ УМ з кінцевим *-о*, що не позначають осіб (*фламенко, торнадо, НАТО*);
- іншомовні та власне російські $N_{чол.р.}$ і $N_{жін.р.}$ з кінцевим голосним *-о* (*Арно* (річка), *Надежда Петренко, ГОЭЛРО, гуанако, Живаго*);
- $N_{сер.р.}$ з кінцевим приголосним УМ і РМ на позначення осіб жіночої статі (*мадам, Кармен, Рене Зеллвегер*);
- іменники іншомовного походження УМ і РМ однини з кінцевим *-і/-у/-ы* (наприклад: *парі/пари, Сомалі/Сомали*);
- іншомовні іменники УМ і РМ з кінцевим *-у* (*рагу, какаду, меню, Перу*);
- іншомовні $N_{сер.р.}$ УМ і РМ з кінцевим приголосним (*валансьєн/валансьєн*).

Невідмінювані українські іменники середнього роду з кінцевим *-о*, якому передують тверді приголосні, окрім *ж, н, ф, ц, ч, ш* (*болеро, манго, сальто, бунгало*), характеризуються ознаками, аналогічними формоделі $\left[(субст.осн.сер.р.) + \frac{наз.відм.,одн.}{-о} \right]$.

Перспектива адаптування загальноживаних іншомовних іменників до граматичної системи української мови, що виявиться в ускладненні морфемної структури (членуванні на консонантну основу та флексію *-о* за формоделлю $\left[(субст.осн.сер.р.) + \frac{наз.відм.,одн.}{-о} \right]$) є цілком імовірною. Хоча в чинному правописі відзначається, що іншомовні іменники на *-о* не відмінюються, фактично в суспільстві наявні два варіанти норми. Один відповідає чинній кодифікованій нормі, другий – це варіант потенційної норми, поданої в проекті правопису 1999 р., у якому відроджується кодифікована норма «Українського правопису» 1928 р. (В. В. Німчук (упоряд.)).

У російській мові подібної ситуації з варіантами норми не спостерігається. Відмінювання потенційно відмінюваних іменників може спостерігатися в тих сферах мовленнєвої діяльності, де літературна норма має менший вплив. Перспектива адаптування невідмінюваних, але потенційно змінюваних іменників у російській мові є також можливою, однак найважливіший фактор на заваді адаптуванню потенційно змінюваних іменників до субстантивної системи російської мови є екстралінгвальним (естетична оцінка, культура мовлення тощо).

У результаті дослідження аморфізаційних змін субстантивної системи сучасних української та російської мов було визначено, що незмінюваність потенційно змінюваних іменників підтримується такими чинниками:

- 1) невідповідність чинній кодифікованій нормі;
- 2) екстралінгвальні фактори (негативна естетична оцінка відмінкових форм цих іменників, рівень освіченості, звички й уподобання мовців, виховання, культура мовлення тощо);
- 3) неологічний характер та обмежена частотність використання іменників (*варикоцеле, кураре*);
- 4) незвичний (нетрадиційний) план вираження, асоціативні зв'язки з мовою-джерелом (*плей-оф/плей-офф, пін-ап/пін-ап*);

5) омонімічність другої твірної основи складноскороченого слова з формою іменника непрямого відмінка (*завкафедри; комроты*);

б) збереження в українській мові традиції незмінюваності запозичених антропонімів мови-джерела або мови-посередника запозичення (*Гюго, Седих*).

У роботі також розглянуто адвербіалізацію іменників та інших змінюваних частин мови української та російської мов як вияв аморфізації. Термін *адвербіалізація* використовується у вузькому розумінні, як різновид транспозиції, що становить перехід до прислівників одиниць іншої частини мови (В. В. Бабайцева). Аморфізаційні зміни виявляються в процесі втрати первинних морфологічних категорій, а відтак і відмінково-числового формотворення адвербіалізованими іменниками (укр. *рису, навесні*; рос. *вовеки, виширь, местами, сверху*), прикметниками (рос. *вкрутую, вмёртвую, напрямую, подчистую*), займенниками (укр. *зовсім, нізащо, тому*; рос. *вовсе, оттого, посему*) і числівниками (укр. *вдвох*; рос. *втрое, заодно*).

Основною причиною адвербіальних аморфізаційних змін, що виявляються в повній (морфологічній) адвербіалізації, є дефункціоналізація категорій іменника, прикметника, займенника та числівника, зумовлена внутрішньомовною необхідністю поповнення прислівникової системи як такої, що виражає релятивну семантику. В адвербіалізованих одиницях відбувається трансформація граматичної відмінкової семантики іменника, прикметника, займенника та числівника в лексичну семантику прислівників: *аванс* (імен.) – «частина грошей (або продуктів), яка дається наперед у рахунок майбутньої платні за роботу, товар і т. ін.», форма орудного відмінка *авансом* додає до лексичного значення словоформи «спосіб дії». Відмінкове значення завдяки обставинній синтаксичній функції закріплюється за цією словоформою, фіксується як постійне її значення і в такий спосіб трансформується в лексичне значення прислівника. Якщо релятивна семантика певної словоформи (для поданого вище прикладу – значення способу дії) стала для неї лексичною, то зникає потреба виражати релятивне значення відмінковими формами, тобто відмінкового формотворення, а отже, ця словоформа аморфізується паралельно з процесом адвербіалізації (*авансом* (присл.) – «у рахунок майбутньої виплати; наперед»). Визначена причина адвербіальної аморфізації є наслідком тенденції до уніфікації та економії мовних зусиль. Замість того, щоб генерувати нову двопланову одиницю для вираження релятивної семантики, використовуються наявні мовні ресурси.

Незмінюваними прикметниками в сучасних українській і російській мовах було визнано тільки іншомовні незмінювані одиниці з атрибутивною семантикою, які виражають значення ознаки за кольором, за фасоном одягу, за відношенням до матеріалу тканини та за деякими іншими ознаками на кшталт укр. *бордо, маренго, плісе, хакі*, рос. *ассорти, галифе, валансьен, онлайн*. Причиною появи іншомовних незмінюваних прикметників є запозичення цих одиниць зі збереженням традиції, як орфографічної та/або орфоепічної, так і граматичної (незмінюваність та контактна пре- або постпозиція), мови-джерела або мови-посередника запозичення. Збереження цих традицій незмінюваності у свою чергу спричинене невідповідністю таких ад'єктивних одиниць прикметниковим відмінковим формодеям. У сучасних українській та російській мовах наявні приклади адаптації іншомовних незмінюваних прикметників до морфологічної системи цих мов (укр. *тканина бордо* → *бордова*

тканина або тканина бордового кольору; рос. трикотаж джерси → джерсовий трикотаж).

Основними аморфізаційними змінами в дієслівній системі української та російської мов визначено те, що колишні відмінкова форма іменника (інфінітив) і відмінкова форма дієприкметника (дієприслівник) втратили відмінкові значення, стали незмінюваними формами дієслова. Ці аморфізаційні зміни в системі дієслова було спричинено внутрішньомовними чинниками: зміною синтаксичних і морфологічних ознак.

Після визначення причин аморфізаційних змін у синтетичних українській і російській мовах у наступному розділі встановлено причини цих змін в аналітичній англійській для подальшого зіставлення причин аморфізаційних змін в аналізованих мовах.

У **третьому розділі «Причини аморфізаційних змін в аналітичній англійській мові»** було ідентифіковано аморфізаційні зміни в аналітичній англійській мові та з'ясовано причини цих змін, завдяки чому визначено спільні та специфічні причини аморфізаційних змін.

В англійській мові аморфізація є процесом, результати якого закріплені в сучасній мові. Англійська мова з часів становлення та протягом свого розвитку зазнавала значного впливу з боку інших мов, серед яких були й типологічно відмінні (аналітичний норманський діалект, синтетичні північногерманські діалекти). Цей вплив був спричинений історичними подіями, завдяки яким було створено умови для встановлення міжмовних контактів. Такі контакти стали зовнішньомовними причинами мовних змін, зокрема аморфізаційних. Аморфізація спостерігається в системі іменника, прикметника, дієслова англійської мови.

Субстантивна аморфізація в англійській мові відбулася з іменниками, які не мають форм відмінка та/або числа, оскільки мають лише одну фіксовану форму. Аморфізація лексеми в англійській мові спостерігається в синхронії, не є регулярною (групи іменників, до яких входять лексеми, що репрезентують субстантивний аморфізм, поповнюються рідко). Іменники, що є прикладами аморфізації субстантивної лексеми, можна поділити на такі групи: (1) збірні назви та назви організацій (*crew, the aristocracy, the majority*); (2) деякі назви птахів, риб та інших тварин (*carp, deer*); (3) деякі назви національностей (*Burmese, Swiss*); (4) деякі інші назви (*craft, counsel*) (L. G. Alexander, R. Quirk, A. J. Thomson). Основною причиною аморфізаційних змін у поданих групах може бути невисока актуальність категорії числа іменників цих груп. На загальні типологічні характеристики морфологічної системи сучасної англійської мови аморфізація субстантивних лексем не впливає через низьку поширеність.

Узагальнену картину причин аморфізації іменникової системи англійської мови можна показати, тільки зважаючи на те, що процес редукції синтетичного відмінкового формотворення в англійській мові став наслідком дії комплексу позамовних та внутрішньомовних чинників (О. І. Смирницький). Внутрішньомовні фонетичні причини аморфізації (фіксація наголосу на першому складі кореневої морфеми слова та редукція ненаголошених голосних) призвели до того, що субстантивні флексії все менше диференціювалися. Зменшення диференційованості субстантивних флексій спричинило омонімію відмінкових субстантивних словоформ, яка зрештою зумовила втрату менш стабільних графем категорії відмінка (датива,

акузатива). Водночас результатом дії позамовних причин субстантивної аморфізації (піджинізація як наслідок тривалих контактів між носіями синтетичних англійської та північногерманських діалектів, синтетичної англійської та аналітичної французької) стало виникнення адстратних та суперстратних явищ, що характеризувалися тенденцією до редукції відмінкової парадигми англійської мови.

У розвитку ад'єктивної системи англійської мови виявлено повну аморфізацію відмінкового, числового і родового формотворення ад'єктивної системи, причинами якої є дефункціоналізація категорії відмінка прикметника у зв'язку з редукцією субстантивного відмінкового формотворення та омонімія форм унаслідок фонетичних змін. Якщо аморфізаційні зміни прикметників, що виявилися в утраті категорії відмінка, зумовлені дією комплексу зовнішньомовних та внутрішньомовних причин, із переважанням останніх, то аморфізаційні зміни, що виявилися в утраті категорій роду й числа, зумовлені дією тільки внутрішньомовних чинників.

Сутність процесу аморфізації як засобу поповнення адвербіальної системи є однаковою для англійської, української та російської мов, тому й причини аморфізаційних змін є ідентичними: дефункціоналізація категорій іменника, прикметника, займенника та числівника внаслідок трансформації граматичної релятивної семантики відмінкових форм у лексичну релятивну семантику, зумовленої внутрішньомовною необхідністю поповнення адвербіальної системи. Основною особливістю адвербіалізації відмінкових форм іменників, займенників і числівників як вияву аморфізації в англійській мові є той факт, що в сучасній англійській мові спостерігаємо не процес аморфізації, а фіксовані результати цього процесу.

У третьому розділі також досліджено аморфізаційні зміни в дієслівній системі англійської мови. Хоча в сучасній англійській граматиці існує традиція побудови парадигми форм часу дійсного способу за тією ж моделлю, що й в синтетичній давньоанглійській мові – за категоріями числа (грамми однини й множини) й особи (грамми 1, 2, 3 особи), – фактично спостерігається протиставлення не шести членів парадигми, що можна простежити в парадигмі форм часу дієслова сучасної англійської літературної мови, представленій сукупністю формоделей, наприклад: два члени

у Present Simple – $\left[\begin{array}{l} \text{дієсл.осн.} + \frac{3\text{ос.,одн.}}{-s} \end{array} \right]$ і $\left[\begin{array}{l} \text{дієсл.осн.} + \frac{\text{НЕ } 3\text{ос.,одн.}}{-\otimes} \end{array} \right]$; три в Present Continuous – $\left[\begin{array}{l} \frac{1\text{ос.,одн.}}{\text{am}} + \text{дієсл.осн.} + \text{-ing} \end{array} \right]$, $\left[\begin{array}{l} \frac{3\text{ос.,одн.}}{\text{is}} + \text{дієсл.осн.} + \text{-ing} \end{array} \right]$ і $\left[\begin{array}{l} \frac{\text{МНОЖ.}}{\text{are}} + \text{дієсл.осн.} + \text{-ing} \end{array} \right]$; у Future Simple тільки [will + інфінітив] та ін.

В англійському реченні значення особи мало дублетне вираження: займенникове – підметом, і дієслівне – за допомогою особового закінчення. Оскільки підмет у реченні лишався обов'язково, двоскладність граматичної основи англійського речення сприяла втраті цієї дублетності за рахунок особових флексій.

У процесі становлення англійська дієслівна система піддалася значній аморфізації. Основною причиною втрати диференціації особових форм є внутрішньомовні фонетичні (редукція ненаголошених голосних флексій) та граматичні зміни. Специфічною зовнішньомовною причиною аморфізації як особових, так і неособових форм дієслова стали історичні особливості формування мови.

Шляхом зіставлення виявлених причин аморфізаційних змін у мовах різних типів було встановлено спільні та специфічні причини цих змін. Причинами, які можуть вплинути на характер морфологічної системи мови, було визначено специфічні позамовні. Спільні причини були внутрішньомовними та такими, що не призводять до суттєвої аморфізації морфологічної системи.

ВИСНОВКИ

Загальна система типів у мові, в основу якої покладено такий критерій, як наявність/відсутність формотворення в номінативних одиницях мови, представлена аналітизмом, синтетизмом та аморфізмом. Аналітичний і синтетичний типи в мові об'єднуються за наявністю формотворення, але протиставляються за розташуванням формативів (дистантним за аналітизму, компактним за синтетизму) відносно основного елемента (носія основного лексичного значення) у формальній структурі номінативної одиниці. Тип у мові, номінативні одиниці якого характеризуються відсутністю формотворення, є аморфним типом у мові (аморфізмом).

Поняття аморфізму та ізоляції характеризуються різним змістом. Ці дві типологічні властивості протиставляються за критерієм морфемно-дериваційного рівня, а саме, за здатністю (факультативна ознака аморфізму) або нездатністю (для ізоляції) до морфемного поділу. Визначено, що ізоляція є частковим випадком аморфізму.

У результаті уточнення поняття аморфізму було визначено інваріантну ознаку (відсутність формотворення) та рефлeksi аморфізму на всіх мовних рівнях (граматична значущість просодичних засобів на фонетико-фонологічному рівні; поширення конверсії на морфемно-дериваційному рівні; нечітку частиномовну диференціацію на морфологічному рівні; актуалізацію частиномовної належності в контексті та визначну роль порядку слів на синтаксичному рівні). Установлено опозитивні відношення між аморфізмом і аналітизмом, синтетизмом, фузією та аглютинацією, ізоляцією.

Унаслідок застосування комплексної методики, за якою здійснюється ідентифікація виявів аморфізму, одержано такі результати: було виявлено частини мови з непослідовним формотворенням, у якому виявляється набуття ознак аморфізму. Виявами аморфізму, які становлять аморфізаційні зміни в аналізованих синтетичних мовах (українській, російській) й аналітичній (англійській), встановлено такі одиниці та процеси:

- незмінювані іменники синтетичних мов; редукція або втрата субстантивного формотворення англійської мови;
- незмінювані прикметники української та російської мов; редукція або втрата ад'єктивного формотворення аналізованих мов;
- незмінювані форми дієслова – інфінітив, дієприслівник; редукція дієслівного формотворення;
- повністю адвербіалізовані іменники, займенники, прикметники, числівники.

Унаслідок аналізу субстантивних виявів аморфізму було встановлено, що основною причиною субстантивних аморфізаційних змін у сучасних синтетичних українській та російській мовах є формальна та/або семантична невідповідність

незмінюваних іменників моделям субстантивного формотворення. Ця причина є внутрішньомовною та спільною для аналізованих синтетичних мов.

Субстантивною аморфізаційною зміною в англійській мові є редукція відмінкової системи англійської мови (зменшення кількості грамем відмінка до двох – номінатива і посесива), зумовлена дією комплексу внутрішньомовних (фонетичних і акцентно-морфемних: фіксація наголосу на першому складі кореневої морфеми слова; редукція ненаголошених голосних) та позамовних (міжмовні контакти різних за типологічними характеристиками мов) чинників.

Основною причиною адвербіальних аморфізаційних змін є внутрішньомовна – дефункціоналізація категорій іменника, прикметника, займенника та числівника, зумовлена необхідністю поповнення прислівникової системи. В адвербіалізованих одиницях відбувається трансформація граматичної відмінкової семантики іменника, прикметника, займенника та числівника в лексичну семантику прислівників. Ця причина є спільною для синтетичних мов.

Ад'єктивні аморфізаційні зміни сучасних української та російської мов торкнулися окремих прикметникових лексем. Причиною ад'єктивних аморфізаційних змін, які полягали в появі іншомовних незмінюваних одиниць з атрибутивною семантикою (незмінюваних прикметників), є зовнішньомовна – запозичення іншомовних прикметників зі збереженням граматичних особливостей мови-джерела або мови-посередника, що стало на заваді встановленню аналогії ознак незмінюваних прикметників з ад'єктивними відмінковими формоделами.

В англійській мові аморфізаційні зміни стосувалися всієї ад'єктивної системи. Причини цих змін були зовнішньомовними та внутрішньомовними. До зовнішньомовних причин належать особливості історичного розвитку англійської мови (мовні контакти). Якщо аморфізаційні зміни в ад'єктивній відмінковій системі представлені комплексом зовнішньомовної та внутрішньомовних причин (дефункціоналізація категорії відмінка прикметника у зв'язку з редукцією субстантивного відмінкового формотворення, омонімія форм унаслідок фонетичних змін), то категорії роду та числа було втрачено в результаті дії винятково внутрішньомовних чинників.

Аморфізація інфінітива української, російської та англійської мов викликана переважно внутрішньомовними причинами – потребами дієслівної системи (зміною синтаксичних і морфологічних ознак). Крім внутрішньомовних граматичних причин, на втрату форми давального відмінка інфінітива в англійській мові вплинули внутрішньомовні особливості фонетичної системи (редукція ненаголошених голосних) та деякою мірою зовнішньомовні чинники (мовні контакти).

Дієприслівник української та російської мов утворився внаслідок аморфізації короткого дієприкметника. Причина цієї аморфізаційної зміни є спільною внутрішньомовною граматичною (зміна синтаксичної функції).

В англійській мові вся система особових форм дієслова підлягла частковій аморфізації, що призвело до редукції дієслівної парадигми. Ці зміни зумовлені переважно внутрішньомовними фонетичними явищами (редукція ненаголошених голосних флексій). Ще однією внутрішньомовною причиною, що стимулювала аморфізацію особових форм, є граматична – дефункціоналізація категорії особи дієслова, щоб позбутися дублетного значення особи (займенника і дієслова).

Специфічною причиною аморфізації як особових, так і неособових форм дієслова стали мовні контакти з носіями скандинавських діалектів, де досить рано зникли форми категорій числа й особи.

Спільну внутрішньомовну причину аморфізаційних змін було виявлено в адвербіальній системі в українській, російській і англійській мовах. Цю причину та більшість інших спільних внутрішньомовних причин появи аморфізаційних змін у системах різних частин мови можна перевірити на універсальність, якщо долучити до дослідження матеріал більшої кількості мов, оскільки ці зміни спричинені характером розвитку та функціонування мов. Встановлення універсальних причин аморфізаційних змін є одним з перспективних напрямів дослідження.

Специфічних причин аморфізаційних змін було виявлено небагато, однак вони є дуже важливими, оскільки можуть вплинути на характер морфологічної системи мови. Специфічною позамовною причиною, притаманною тільки українській мові, є ставлення носіїв до чинного правопису та колишніх чинних правописів, існування декількох варіантів норм субстантивного формотворення в сучасній українській мові. Специфічною позамовною причиною аморфізаційних змін в англійській мові стали мовні контакти з носіями типологічно різних мов. Ця причина є специфічною, вона призвела до значних змін морфологічної системи англійської мови.

Таким чином, відмінність причин аморфізаційних змін в англійській та українській і російській мовах пояснюється, перш за все, специфікою розвитку цих мов. В англійській мові аморфізація відбулася через події, що зумовили міжмовні контакти. У розвитку української та російської мов не було подібних подій, тому процес аморфізації має неоднаковий характер у кожній з аналізованих мов, і не можна виявити тільки спільні причини аморфізаційних змін цих мов.

У результаті проведення дослідження можна зазначити, що наявність аморфізаційних змін у синтетичних українській і російській мовах не впливає на загальну структурно-типологічну характеристику мови. Результати аморфізаційних змін в системі іменникового і прикметникового формотворення не обов'язково мають бути підпорядковані синтетичним українській і російській мовам. Адвербіалізація номінативних одиниць змінюваних частин мови також не впливає на структурно-типологічну кваліфікацію мови, оскільки є процесом давнім, притаманним усім трьом досліджуваним мовам, зумовленим спільною внутрішньомовною граматичною причиною – трансформацією релятивної семантики.

Аморфізаційні зміни в іменній системі англійської мови, які переважно спостерігалися в цілих системах частин мови, мали вплив на загальну структурно-типологічну кваліфікацію мови. Англійська мова рухалася від синтетичності до аналітичності через аморфізаційні зміни. Для подолання лакун, зумовлених втратою формотворення, у мові набули розповсюдження аналітичні засоби, тому згодом мова перетворилася із синтетичної на аналітичну.

Отже, спостерігаємо, що синтетичні мови, які розвиваються в природних для них умовах, без домінуючого впливу мов з іншими структурно-типологічними характеристиками, не зазнають системних аморфізаційних змін, зберігають свою структурно-типологічну належність. Вияви аморфізму в таких мовах нечисленні, зумовлені, як правило, або дефункціоналізацією певних граматичних категорій і

втратою парадигми цих категорій, або окремими запозиченнями, що не були охоплені граматичною адаптацією. Якщо природній розвиток синтетичної мови порушується домінуючим втручанням мови з відмінними структурно-типологічними властивостями, то аморфізація стає процесом, що активно впливає на зміну структурно-типологічної належності мови. У такому випадку в мові значно збільшується кількість аморфних виявів. Водночас потреба у вираженні тих граматичних значень, що лишаються актуальними для такої мови, однак втратили вираження синтетичними засобами, компенсується засобами синтаксичного аналітизму.

Перспективами дослідження є з'ясування того, які інші чинники, окрім аморфізаційних змін, можуть впливати на стабільність структурно-типологічних властивостей мови та за яких умов. Здійснене дослідження може стати основою для встановлення аморфізаційних тенденцій у мовленні в синтетичних і аналітичних мовах.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

Публікації у фахових виданнях України

1. Фомічова В. О. Рефлекси аморфізму/ізоляції на різних мовних рівнях / В. О. Фомічова // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Випуск 100. – С. 394-398.

2. Фомічова В. О. Аморфізація в іменниковій системі сучасної української мови / В. О. Фомічова // Лінгвістика : Наукове видання. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – № 3, Ч. I. – С. 187-194.

3. Фомічова В. О. Субстантивна аморфізація (запозичені іменники в граматичній системі сучасної української мови) / В. О. Фомічова // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 195. Вип. 183. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – С. 97-105.

4. Фомічова В. О. Причини субстантивної аморфізації (на матеріалі української та англійської мов) / В. О. Фомічова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 152-158.

5. Фомічова В. О. Причини аморфізаційних змін (на прикладі адвербіальної системи синтетичних української та російської, аналітичної англійської мов) / В. О. Фомічова // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 255. Вип. 243. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – С. 97-102.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

6. Fomichova V. On amorphous type in language and amorphisation / Valeriia Fomichova // European Applied Sciences. – Stuttgart : ORT Publishing, 2016. – № 9. – P. 46-48.

Публікації у збірниках наукових праць

7. Фомічова В. О. Аморфізація як засіб поповнення адвербіальної системи / В. О. Фомічова // «Ольвійський форум – 2011: стратегії України в геополітичному просторі»: тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Том 4. – С. 53-55.

8. Фомічова В. О. Аморфний тип у мові та його співвідношення з іншими типами в мові / В. О. Фомічова // «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»: тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Том 5. – С. 146-151.

АНОТАЦІЯ

Фомічова В. О. Причини аморфізаційних змін у мовах різних типів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2017.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано теоретичні й методологічні засади дослідження причин аморфізаційних змін. У цій праці уточнено поняття аморфізму, визначено інваріантні ознаки і різнорівневі рефлекси аморфізму.

Для встановлення причин аморфізаційних змін було побудовано алгоритм ідентифікації виявів аморфізму в мовах з домінантним синтетичним або аналітичним типом у мові. На його основі було досліджено характер формотворення досліджуваних мов, унаслідок чого ідентифіковано аморфізаційні зміни в морфологічній системі синтетичних української та російської мов та аналітичної англійської мови.

Встановлено та систематизовано причини аморфізаційних змін у мовах різних типів. На основі цих причин було визначено характер впливу аморфізаційних змін на морфологічно-типологічну кваліфікацію мов.

Ключові слова: причини мовних змін, формотворення, морфологічна класифікація мов, тип у мові, вияв аморфізму, аморфізація, аморфізаційні зміни.

АННОТАЦИЯ

Фомичева В. О. Причины аморфизационных изменений в языках разных типов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» МОН Украины. – Одесса, 2017.

Эволюционно-типологические исследования в рамках общего языкознания ведутся давно и не утрачивают актуальность. Для работы над аморфизационными изменениями был заимствован терминологический аппарат лингвистической типологии, а именно, морфологической структурно-типологической классификации языков. Были учтены особенности системного и экспланаторного подходов

современного языкознания при определении причин аморфизационных изменений в языках разных типов – синтетических украинского и русского и аналитического английского.

В диссертационном исследовании были обоснованы теоретические и методологические принципы исследования причин аморфизационных изменений. В этой работе уточняется понятие аморфизма в результате доработки общей системы типов в языке фрагментарной морфологической классификации языков. Определены инвариантные и факультативные признаки аморфного типа в языке, рефлексам аморфизма на разных уровнях языковой структуры. Даются определения основным терминам и смежным понятиям, связанным с исследованием причин аморфизационных изменений.

Методологические принципы исследования причин аморфизации заключались в усовершенствовании методики идентификации причин аморфизационных изменений, решении вопросов касательно разницы между понятиями *формообразование* и *словообразование*, *формообразование* и *словоизменение*, определении словоизменительного или несловоизменительного характера грамматических категорий и т. д. Разработана типология аморфизации (аморфизация лексемы, аморфизация системы; полная и частичная) и проявлений аморфизма (абсолютно неизменяемые (аморфные) и потенциально изменяемые).

Исследованы интра- и экстралингвальные причины языковых изменений, выделяемые в общем языкознании. Эти причины стали основой для выделения причин аморфизационных изменений в языках разных типов.

Для определения причин аморфизационных изменений был предложен алгоритм идентификации проявлений аморфизма в языках с доминантным синтетическим или аналитическим типом в языке. На основе этого алгоритма был исследован характер формообразования анализируемых языков, в результате чего идентифицированы аморфизационные изменения в морфологической системе синтетических украинского и русского языков и аналитического английского языка.

Выделены и систематизированы причины аморфизационных изменений в языках разных типов. Выявленные интра- и экстралингвальные причины распределены на общие, т. е. такие, которые выделены во всех исследуемых языках, или характерны для двух из трех исследуемых языков, специфические, которые встречаются только в одном из языков.

Исследование характера влияния аморфизационных изменений на морфологическую квалификацию исследуемых языков показало, что специфические экстралингвальные причины аморфизационных изменений могут существенно повлиять на морфологический строй языка, тогда как интралингвальные причины не способствуют значительному изменению морфологических особенностей языка.

Выделены перспективы дальнейшего исследования, которые заключаются в необходимости идентификации других факторов влияния на характер формообразования языков, верификации результатов работы на основе других языков с подобными экстралингвистическими причинами аморфизационных изменений, исследовании аморфизационных тенденций в речи.

Ключевые слова: причины языковых изменений, формообразование, морфологическая классификация языков, тип в языке, проявление аморфизма, аморфизация, аморфизационные изменения.

SUMMARY

Fomichova V. O. Reasons of amorphization changes in languages of different types. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky» of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odesa, 2017.

In the thesis theoretical and methodological bases of the reasons of amorphization changes are investigated. A concept of amorphism has been specified by determining invariant and optional features and reflexes at different language levels of amorphic type in language.

In order to establish the reasons of amorphization changes, an algorithm for languages of dominant synthetic or analytic type in language has been built. The algorithm made it possible to research the specifics of inflection of the languages and identify the amorphization changes in the morphological systems of synthetic Ukrainian and Russian and analytic English.

Having established and systemized the reasons of amorphization changes in languages of different types, the analysis of the impact of amorphization changes on the language system was carried out. The influence of the identified changes on the overall Ukrainian, Russian and English morphological typological qualification has also been described.

Key words: reasons of language changes, inflection, morphological classification of languages, type in language, amorphic unit, amorphization, amorphization changes.

Підп. до друку 23.05.2017.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. № 5250.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009.

